

אפסנאות ופריטי לבוש בצבא

לשון מלחמה

ד"ר אשר שפירי,
בלשן עורך ומתרגם.
מתמחה בלשון
העברית ובסוציולוגיה
של הלשון. חיבר את
מדריך העריכה "ניסוח
בעברית"

המדור עוסק הפעם בעניינים פחות זוהרים בחיי הצבא, אך לא פחות חשובים: פריטי לבוש אחרים של החיילים, ופרטים נוספים הקשורים בחיל הלוגיסטיקה. זהו חיל בעל מדרוג נמוך יחסית, אולם בלעדיו הצבא איננו יכול להתקיים. בהקשר זה זכורה אמרתו המפורסמת של נפוליאון – "הצבא צועד על קיבתו".

אפסנאות

אפסנאות היא מילה יוונית, המופיעה בלשון חז"ל בצורה אֶפְסִנְיָה, ואף בכתבי אפסניא. אבן-שושן הגדיר אותה: "כלכלה, מחסן צורכי מזון וציוד במוסד צבאי או אזרחי". הוא הביא את מראה המקום הידוע ביותר למילה זו בתלמוד הבבלי: "אין מושיבין מלך בסנהדרין... בעיבור שנה מלך משום אפסניא". (נזיקין, מסכת סנהדרין, יח: 2). רש"י פירש: "מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהיו כל השנים מעוברות". במילים אחרות, נוח למלך שיהיו שלושה-עשר חודשים בשנה ולא שנים-עשר, כדי שיחלק את השכר שהוא משלם ליותר תשלומים.

המילה לא הייתה בשימוש למעלה מ-1,700 שנים, וחודשה רק במאה ה-20. על כן היא אינה מופיעה כלל במילון בן-יהודה. היא נפוצה היום בזכות הצבא ואלפי האפסנאים שבו, שהפכו ברבות השנים ל"אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה", שם הרבה יותר זוהר מן הקודם. עם שינוי השם, האפסנאים נותרו כשהיו, ולא הפכו ל"לוגיסטיקאים". אפסנאים רבים נלחמו במלחמת ישראל

כדי להבטיח הספקה של ציוד, מזון, נשק ותחמושת לכוחות הלוחמים בחזית.

ציוד

המילה "ציוד", וכן הפועל "לצייד", קשים לפענוח, מאחר שהם נגזרים מן השורש "ציר" – שמשמעותו הן ציר של בעלי חיים והן דיג של דגים. מכאן שם העצם "צידה" – מזון שאדם לוקח לדרך, וממנו צמחה המילה ציוד. השימוש הזה נמצא כבר במקרא: "וְהָלַחְמֵנוּ וְהַצִּיִּידֵנוּ אִתּוֹ מִקְּדֵינֵנוּ כִּיֹּם צִאתֵנוּ לְלֶקֶת אֱלִיכָם וְעֵתָה הִנֵּה יָבֵשׁ הָיָה נְקָדִים" (יהושע ט: 12). אין מדובר כאן בצידה שהיא ציד אלא בצידה מהבית, ליתר דיוק להם שעורו חם.

שימוש זה שהיה נדיר במהלך השנים, הודש בידי סופרי ההשכלה וחיים נחמן ביאליק שבא אחריהם, וכך נסללה הדרך בצבא ובעולם האזרחי. על כן יש ציוד צבאי וציוד אזרחי, ציוד חקלאי, ציוד אלקטרוני ועוד ועוד.

מדים

המילה מדים מופיעה במקרא כמה פעמים, ומשמעותה בגד של לוחמים – כמו המשמעות כיום: "וַיַּעַשׂ לוֹ אֶהוּד חֶרֶב... וַיַּחְגֵּר אֹתָהּ מִתַּחַת לְמָדֵיו" (שופטים ג: 16). כאן המשמעות זהה

לחלוטין לזו של היום. נוסף על כך, יש למילה משמעויות נוספות של בגדים בכלל, כגון מדי כהן, וגם משמעות של שטיח לשבת עליו. אפילו בשימוש מטפורי-ישירי המילה נמצאת: "וַיִּלְבַּשׁ קָלְלָהּ קָמָדוֹ" (תהלים קט: 18). כל המשמעויות נגזרות מן המשמעות הבסיסית של השורש הזה, והיא למרוד.

הצורה הדקדוקית של המילה הזו מעניינת מאוד. במקרא צורתה רגילה ויש לה צורות יחיד – מֵד, כמו בדוגמה מתהלים, וצורת רבים – מָדִים, כמו בדוגמה מספר שופטים. בתקופתה של העברית הפוסט-מקראית המילה נדירה מאוד, והיא מחודשת במלוא העוז בתקופת סופרי ההשכלה. המילה מופיעה תמיד רק בצורת רבים. כך היא נשארה בעברית החדשה ועל כן היא משתייכת למילים שיש להן רק צורת רבים, כגון מילואים, נעורים, מודיעין.

כומתה

המילה כומתה היא מילה ארמית וצורתה המקורית "כומתא". הפירוש הוא כובע, ובמקורות מופיעה בדרך כלל בזוג: "כומתא וסודרא", כלומר "כומתה וסודר". הסודר היה מעין צעיף שהיו עוטפים בו את הראש ואת הצוואר, ומעליו חובשים את הכומתה.

חיילת בחיל הטכנולוגיה והלוגיסטיקה בפעולה. האפסנאים הפכו ברבות השנים ל"אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה", שם הרבה יותר זוהר. צילום: ד"ר צ'רלס

שכפ"ץ (שכבת פיצוץ). עד אז הוא לא היה חלק מן הצבא אלא בגד עליון כלשהו. גם האפורה, שלה משמעות דומה, נגזרת כנראה מן האפור, מאחר שצורת הנטייה של האפור היא בנקבה: אפורתו, כמו בצירוף המקראי "חֶשֶׁב אִפּוּרְתּוֹ". את המילה אפורה בעברית החדשה מפרש אבן-שושן "סרוגה בלא שרוולים ובלא רכיסה".

תרמיל

המילה תרמיל מופיעה לראשונה בלשון חז"ל. במשנה הצירוף המצוי הוא "מקלו ותרמילו" (נשים, יבמות, טו: 7), הנמצא בשימוש גם כיום, באותה המשמעות ממש, אלא שהתרמיל אז היה עשוי עור בלבד. מצויות בתלמוד גם צורות נוספות: תרמל, תורמל, וברבים תורמלין. רמב"ם גזור למילה את המשמעות

האפור כבש מקום בלשון הצבאית רק אחרי הופעת "אפור המגן", הנקרא בפי החיילים גם שכפ"ץ

"ילקוט" מהארמית. בתוספתא במסכת שביעית מוזכר תרמיל של זרע, כמו תרמיל אפונה. הוא מוזכר במסגרת מחלוקת בין בית הלל ובין בית שמאי בשאלה אם מותר לזרוע תרמיל כזה של פול מצרי. בלשון חז"ל נוצר גם פועל מן השם הזה: לתרמל, כלומר ליצור מעין כיס, תרמיל. הפועל מצוי גם בארמית, לכן היו שסברו שהגיע מארמית. אין תמימות דעים על כך.

המילה לא מופיעה כלל בטקסטים פוסטי חז"ליים, ורק אצל סופרי ההשכלה היא נשלפת שוב. המוביל שבהם הוא מנדלי מוכר ספרים המשתמש בה עשרות פעמים. גם ביאליק הולך בדרכי רבו. המילה חיילה בייחוד למטרה אחרת: בדומה לתרמיל האפונה, קיים תרמיל הכדור הנורה מכלי נשק ומחזיק בתוכו את חומר הנפץ. איסוף תרמילי פגזים הפך בארץ לתחביב מסוכן מאוד והוא אסור על פי החוק.

המילה התרחבה כיום בהקשרים נוספים, מחוץ למשמעות של תיק: תרמיל של תחמושת, תרמיל של צמה, תרמיל ריחוף, תרמילאים ועוד.

חייל אורז קיטבג. המילה התרחבה כיום בהקשרים נוספים, מחוץ למשמעות של תיק. צילום: דו"ץ

הגדול שהיה עשוי שני חצאים – לחזה ולגב, שנרכסו על הכתפיים בכותפות: "וְעָשִׂיתָ אֶת מְעִיל הָאֶפּוּר כְּלִיל תְּכֵלֶת" (שמות כח: 31). המשמעות השלישית היא סתם מעיל קצר: "וְשִׂמוּאֵל מִשְׂרֵת אֶת־פָּנָיו ה' נֶעַר חָגוּר אֶפּוּר כָּד" (שמואל א' ב: 18).

המילה כמעט שאינה מופיעה בכל תקופותיה של הלשון העברית, עד לעברית החדשה במאה ה-20. בספרות ובפיוט היא תמיד בהקשר המקרי של בגדי הכוהן או של "אפור ותרפים" – עבודה זרה. גם בספרות ההשכלה ובספרות שאחריה המילה נדירה מאוד.

האפור כבש מקום בלשון הצבאית רק אחרי הופעת "אפור המגן", הנקרא בפי החיילים גם

רש"י מפרש כומתא – כובע קל, בייחוד לימי הקיץ החמים.

בצה"ל, נוסף על כומתות היחידות, מפורסמת המילה בזכות מסע הכומתה – מסע רגלי ארוך המסיים את תקופת הטירונות, שבסופו מקבלים את כומתת החטיבה או החיל.

אפור

אפור היא מילה מקראית בעלת שלוש משמעויות לפחות. משמעות אחת היא של "צלם במקדש", המופיעה תמיד בצירוף "אפור ותרפים", ואין היא מעניינתנו. אנו דנים בשתי המשמעויות האחרות המציינות סוגי בגדים. הראשונה היא אחר משמנות בגדי הכוהן

